

Preden končam, pa v razmislek še naslednjo basen: Ko so stonogo vprašali, s katero nogo najprej stopi, ni znala več hoditi. Tudi govorna dejavnost poteka deloma na nezavedni in avtomatizirani ravni. Ali lahko uzaveščanje avtomatiziranih postopkov in operacij vpliva zaviralno?

Zavestna kontrola izražanja lahko na začetni razvojni stopnji jezikovnih zmožnosti zavira neposredno, sproščeno izražanje. Verjetno je nujna vmesna stopnja, ko se nerazviti govorec spreminja v uzaveščenega govorca. Ali naj nas ta daljša ali krajša stopnja v boju za razvitejši izraz odvrne od prizadevanj? Vsekakor je treba poudariti, da bi bilo lahko usodno, če bi učenčeve težave obtežili z neustreznim odzivanjem in nestrpnostjo, namesto da bi govorca razbremenili in sprostili. Čustvene zavore so lahko tako močne, da obmolkne celo govorec z razvitimi zmožnostmi. Toda v osnovni šoli je jezikovni razvoj vendar še zelo dinamičen in je otrok dojemljiv za spodbude. Čim starejši je človek, tem težje je spreminjati njegove govorne navade in s tem večjimi čustvenimi zavorami je povezano prisvajanje novih. Tudi tujih jezikov se čedalje težje učimo, vsaj aktivno. Ob tem pa je treba nedvomno vztrajati, da je jezikovno razvit le tisti govorec, ki zavestno izbira jezikovna sredstva in je zmožen razumeti in oceniti izrazna sredstva sogovorca. Do te stopnje bi morali razviti jezikovne zmožnosti vseh članov jezikovne skupnosti, ker so podlaga za uresničevanje drugih samoupravnih pravic in dolžnosti.

Razmišljanje pa naj končam s temeljno resnico, da je mogoče razumljivo pisati o stvareh, ki jih zares razumemo, in razumeti stvari, ki so razumljivo opisane. Zapleten izraz je pogosto izraz nejasne misli, ki se še giblje na ravni slutnje in igre abstraktnih razmerij in ki se še ni dokopala do stopnje, da bi razumsko slutnjo in logično-miselno igro uvidela v konkretni pojavnosti. Boj za razviden izraz je hkrati boj za jasno mišljenje. Na drugi strani pa je lahko zapleten izraz sredstvo za ustvarjanje hotene nerazumljivosti in odtujenosti. Ne eno ne drugo pa ne zanika vloge in pomena pretvorbnihih postopkov.

Albinca Lipovec

Filozofska fakulteta v Ljubljani

VERBALIZIRANA PRITRDIENICA (NIKALNICA) V GOVORU BABNEGA POLJA

0. Govor obmejne slovenske vasi Babno polje je v publikaciji slovenskega dialektologa Tineta Logarja¹ glede na osnovne značilnosti svojega ustroja postavljen v bližino dolenskih, gorenjskih in rovtarskih narečij. V klasifikaciji Frana Ramovša pa bi dialekt Babnega polja po nekaterih tipoloških znakih mogla zastopati narečja v Lokvah in Delnicah.²

0.1. Najbolj izstopajoče poteze babnopoljske govornice v primerjavi z dolenskim narečjem v sosednji Loški dolini so v akcentoloških in glasoslovnih zakonitostih. V besedišču se oba sistema v precejšnji meri pokrivata. Procesi izravnavanja zadevajo v vsakdanjem sporazumevanju s pripadniki dolenskega narečja, ki je v naglasu bliže knjižnemu jeziku, vpadljive lastnosti: naglas, švapanje, o-jevski refleks za polglasnik in končniški -n v sklonskih in spregatvenih vzorcih (prim. babnopoljsko *'zabi, son 'porš̩a* → loško-dolinsko *zo'bj̩:, s̩m p̩r̩š̩la*).

¹ Tine Logar, Slovenska narečja, Ljubljana 1975, str. 96.

² Fran Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika, Dialekti VII, Ljubljana 1935, str. 142-144.

1. Poleg omenjenih značilnosti je v govoru Babnega polja opažen kot izstopajoč nenavaden način pritrjevanja in zanikanja. Pojav sam je spriču svoje prvinskosti zelo trdoživ in pogost, saj sodi soglašanje oziroma nesoglašanje z določenim sporočilom med vsakdanje znake v govornem položaju. Šlo nam bo v našem prispevku za take povedi, ki pogojujejo pritrdilno ali nikalno odgovor; v knjižnem jeziku ga izražamo s samostojno pritrdilnico DA in nikalnico NE ter s sorodnimi naklonskimi izrazi pritrjevanja in zanikanja.

1.1. Če zastavimo naslovniku v Babnem polju odločevalna vprašanja, dobimo take odgovore:

<i>knjižni jezik</i>	<i>narečje</i>	<i>trdilno</i>	<i>nikalno</i>
Ali kuhaš kosilo?	Ka ³ 'kuxaš 'južno?	Dan.	'Na dan.
Spet jeste zelje?	Spi:ət 'je:ĩšte 'zi:əle?	'Damo.	Na 'damo.
Ali pijejo vino?	Ka 'pijejo 'vinu?	'Dajo.	Na 'dajo.

Pritrdilnica dobiva glagolske končnice in glagolske pomene. V odgovorih *dan*, *'damo*, *'dajo* je zaobseženo glagolsko dejanje, ki ima značaj neke splošne aktivnosti.⁴ Pojavljanje tega izraznega sredstva oblikovno ne sovпада s sedanjiškimi oblikami glagola *dati*.

<i>glagol dati (dati)</i>			<i>pritrdilnica (nedoločnika ni)</i>		
1. dā:n	'dā:va	'dā:mo	1. dan	'dava	'damo
2. dā:š	'dā:šta	'dā:šte ⁵	2. daš	'dašta	'dašte
3. dā:	'dā:šta	'dā:jo	3. da	'dašta	'dajo

Spregano pritrdilnico lahko zanikamo kot druge glagole v sedanjiku: *'na dan*, *'na daš*, *'na da*; *na 'dava*, *na 'dašta*, *na 'dašta*; *na 'damo*, *na 'dašte*, *na 'dajo*.

1.2. Funkcioniranje pritrdilnice *dan* je v tesni zvezi z rabo gramatičnih časov. Na vprašanja, ki se nanašajo na glagolska dejanja v prihodnosti, odgovarjajo v Babnem polju z oblikami pomožnega glagola v prihodnjiku (*bu:ən*, *bu:əš*, *bu:ə*; *'bu:əva*, *'bu:əšta*, *'bu:əšta*; *'bu:əmo*, *'bu:əšte*, *'bu:ədo*). Pomožnik v sedanjiku prevzame funkcijo pritrjevanja na povedi, ki so vezane na preteklost. Zanikani pomožni glagol ima sledečo podobo:

<i>prihodnjik</i>			<i>sedanjik</i>		
1. 'na bon	na 'bu:əva	na 'bu:əmo	1. 'ne:ĩson	'ne:ĩsva	'ne:ĩsmo
2. 'na boš	na 'bu:əšta	na 'bu:əšte	2. 'ne:ĩse	'ne:ĩsta	'ne:ĩste
3. 'na bo	na 'bu:əšta	na 'bu:ədo	3. 'ne:ĩ	'ne:ĩsta	'ne:ĩso

Spreganje pritrdilnice *dan* temelji na izrazito glagolskem načinu pritrjevanja in zanikanja v babnopoljskem govoru in je utemeljeno s sistemskimi zakonitostmi te govorne vrste.

<i>prihodnji čas</i>	<i>sedanji čas</i>	<i>pretekli čas</i>
Bu:əš 'kuxaəa 'južno? – Bu:ən.	Ka 'kuxaš 'južno? – Dan.	Ka se 'kuxaəa 'južno? – Son.
'Bu:əšte spi:ət 'je:ĩle 'zi:əle? – 'Bu :əmo.	Spi:ət 'je:ĩšte 'zi:əle? – 'Damo.	Stə 'spi:ət 'je:ĩle 'zi:əle? – Smo.
'Bu:ədo 'pilə 'vinu? 'Bu:ədo.	Ka 'pijejo 'vinu? – 'Dajo.	So 'pilə 'vinu? – So.

³ Članek *ka* (= kâj) tovrstne vprašalne stavke lahko uvaja ali pa ne.

⁴ Nikola Majnarić, *Jedna zanimljiva pojava u ravnogorskom narečju*, Beograd 1922–1923, Južnoslovenski filolog, str. 35–40.

⁵ Enake končnice v sedanjiku poznajo tudi slovenska narečja na drugi strani meje. Prim. prispevek Božidarja Finke *Gorskotolarska kajkavština in našem dijalekatskom mozaiku* v *Kajkavskem zborniku*, Zlatar 1974, str. 29–43.

1.3. Verbalizacija pritrdilnice se je mogla izvršiti na osnovi prevzemanja lastnosti, ki so značilne za glagol kot besedno vrsto; pritrdilnica *dan* je začela označevati dinamične lastnosti predmetnosti in nadomeščati v povedih polnopomenske glagole. Postala je neke vrste zaimek oziroma zaimenski glagol z dodano pomensko sestavino naklonskosti, t. j. pritrdilnega odnosa do povedi (sporočila).

2. Raba pritrdilnice v narečju Babnega polja dopušča trditev, da ima zamenjavanje polnopomenskega glagola z zaimenskim določene omejitve.

2.1. V govornem položaju je možno nadomestiti s spregano pritrdilnico tista glagolska dejanja, ki se nanašajo na trenutek govornjenja (glej tudi primere pod točko 1.2.).

trenutek govornjenja	prihodnost
_____ x _____	x _____>
'Kuxaš 'južno? – Dan.	Gri:əš f 'šulo? – Gri:ən.
Sε vε'čište? – 'Damo.	'Pudešte 'damu? – 'Pudəmo.
Ka 'de:ɣajajo tan? – 'Dajo.	'Pridejo k nan? – 'Pridejo.

Z zaimenskim glagolom se nadomeščene oblike nedovršnikov *kuhaš, se učite, delajo*, medtem ko pri glagolih premikanja *greš, pojdete, pridejo*, katerih pogostnost je v vsakdanji govorici zelo visoka in izražajo prihodnost, zamenjava ni možna. Namesto ponovljenih oblik *gri:ən, 'pudəmo, 'pridejo* bi naslovnik lahko rabil bodisi izraz soglašanja *aha* (nesoglašanja *naka*) ali pa manj običajna nejezikovna sredstva (hmkanje, kimanje glave ipd.). Zdi se, da bosta prav glagola *iti* in *priti* v tem pogledu izjemna, kajti drugi glagoli premikanja (npr. peljati, nesti) so z verbalizirano pritrdilnico zamenljivi.

Sε 'pi:əlešte f 'Pri:əzət? – 'Damo.
(Se peljete v Prezid?)

Ka 'njesεš 'tεstu vεn? – Dan.
(Ali neseš tisto ven?)

2.1.1. V babnopoljskem narečju je v rabi zložena oblika prihodnjika. Sedanjiške oblike dovršnikov izražajo naklonske pomene.

možnost	prihodnji čas
'Sku:əčεš 'taku vε'sɣaku? – Dan.	Bu:əš 'skɣaču 'taku vε'sɣaku? – Bu:ən.
Sne:jš 'tulku 'kruxa? – Dan.	Bu:əš snεɣ 'tulku 'kruxa? – Bu:ən.

V odgovorih na vprašanja, v katerih je izražena možnost z dovršnikom v sedanjiku, rabijo v Babnem polju zaimenski glagol *dan*.

2.1.2. Rabo verbalizirane pritrdilnice v odvisnosti od glagolskega vida je opaziti pri velelnih stavkih.

_____ x _____	x _____>
nedovršniki	dovršniki
'Xεtaj, 'xεtaj! – Sε dan. (Hiti, hiti! – Saj hitim!)	Pa'mεtε 'kuxno! – Bu:ən. (Pometi kuhinjo! – Bom.)
Borš pa'sprá:vlaj! – Sε dan 'xitru. (Brž pospravljaj! – Saj hitro pospravljam.)	Pa še 'tu pa'sprá:vε! – Ni:əčon. (Pa še to pospravi! – Nočem.)

Zapovedi, izražene z dovršnimi glagoli, so uresničljive v prihodnosti in potemtakem se govorec nanje ne odziva s pritrdilnico *dan*. V primeru, da vzpodbujevalne in ostreje iz-

rečene zapovedi ne ustrezajo dejanskosti, jim naslovnik ugovarja in kot kažejo primeri, lahko rabi zaimenski glagol.

2.2. Drugi pomenski krog, v katerem prihaja zaimenskost verbalizirane pritrdilnice še posebej do izraza, predstavlja povedi, ki označujejo ponavljalna in brezčasna dejanja. Ker je možno poleg nedovršnikov v ustreznem kontekstu rabiti v omenjenih primerih tudi dovršnike, se raba zaimenskega glagola tu ne povezuje s problematiko glagolskega vida.

nedovršnik	A. Tâ: mulc 'krâ:dε.	- B. Sę 've:jmo, dę 'da.
dovršnik	A. Tâ: mulc 'zmi:æron kaj 'fkrâ:dε.	- B. Sę 've:jmo, dę 'da.
možnost	A. Tâ: mulc 'uoxku kaj 'fkrâ:dε.	- B. Sę 've:jmo, dę 'da.

Upoštevatı moramo tako besedni kontekst kakor tudi dejstvo, da »tvori pomenski ustroj stavka tisto, kar si je mislil govorec, da bi iz vsebine stavka povzel poslušalec«,⁶ če želimo napisati ugotovitev, da vstopa zaimenski glagol *dan* v različne stavčne vzorce in prevzema predikativno funkcijo.

a) v *dialogu*

A. 'Nıarce se 'de:ııajao. (Norca se delajo.)	B. Sę se na 'dajo. (Saj se ne.)
A. 'Uana ga pa 'to:ııçε. (Ona ga pa tolče.)	B. 'Ve:ııđε ga 'na dal (Kje pa! Ne tolče ga.)
	C. Naj ga 'dal (Naj gal)

b) v *zloženih stavkih*

'Taku bę 'râ:da kaj narę'dııa, pa 'na dan neç.
(Tako rada bi kaj naredila, pa nič ne naredim.)

'Ankat nıarce ad 'vu:ære 'nari, 'drugę pa 'na da.
(Včasih neumna ura nori, drugič pa spet ne.)

Çę 'zaçne 'poçkat 'kaşne na'vumnasti, jo 'damo pa 'finu 'nazaj.
(Çe začne praviti kakšne neumnosti, jih ji pa povemo.)

2.2.1. O zaimenski rabi pritrdilnice *dan* odloča pomenski ustroj glagola v neznatni meri: samo glagola *biti* (v pomenu eksistence) in *imeti* nista zamenljiva z zaimenskim ustreznikom.

A. Ka je vaş v Le'blâ:neç?	- B. Je. Je. Vri:æan 'me:ıısoc je tan.
A. 'Imaşte 'tude 'kazo?	- B. 'Imamo.
A. 'Imaş câ:ıt?	- B. 'Ne:ııman.

V nekaterih vaseh Gorskega Kotara rabijo pritrdilnico *dan* tudi v kontekstu z reakcijskim glagolom *imeti*, kar je zaradi občutljive narečne norme vir posmeha pri prebivalcih, kjer se tak pomenski premik ni izvrşil. Zaimenski glagol substituirajo şaljivci z besedişcem, ki sodi v t. i. področje tabuja.⁷

2.3. Poleg besednega pogojuje rabo omenjenega zaimenskega glagola tudi položajski kontekst. V celoti bi mogli prepisati vse primere besednega in položajskega konteksta, ki jih za Ravno Goro onstran hrvaške meje navaja Nikola Majnarić. Naj prevedemo vsaj enega njegovih primerov. »Dekleta zvečer pojejo in ljudje, ki sedijo pred hišo, jih občudujejo in pravijo: ‚Lepô dııja‘. (= lepo opravljajo to dejanje – lepo to delajo, t. j. lepo pojejo).«⁸

⁶ Jaromír Janoušek, *Sociální komunikace*, Praha 1968. str. 44.

⁷ Iz okolice Gerovega je znan dvogovor: »'Imaşte 'tude 'kazo?« – »'Damo.« Şaljivi komentar k temu: »'Por nex 'dajo pa 'tude 'kazo.« (= Pri njih pa počenjajo tiste reči tudi s kozo.)

⁸ Nikola Majnarić, *Jedno rovtarsko narječje u Gorskom Kotaru*, Južnoslov. filolog, knj. XVII, Beograd 1938–1939, str. 143.

2.3.1. Večpomenskost položajskega konteksta omogoča rabo zaimenskega glagola *dan* tudi v funkciji pozdravljanja (v fatični funkciji). Primer: Na polju, kjer grabijo seno, pozdravi grabljice mimoidoči: »Ka 'dašte, 'dašte?« – Medtem ko on hiti dalje, mu ženske odgovarjajo: »'Damo, 'damo.« – Pod zaimenskim glagolom *damo* se v navedenem primeru lahko skriva več dejanj (grabiti, hiteti, sušiti in obračati, zdevati itn.).

2.3.2. V babnepoljskem govoru kaže verbalizirana pritrdilnica precejšnje življenjsko silo, prisvojijo si jo celo tisti priseljenci, ki več let živijo v Babnem polju in iz kakršnihkoli razlogov vztrajajo pri svojem dialektu. Zaimenski glagol spremljajo kot uporabno in primer-no izrazno sredstvo.⁹

3. Verbalizirano pritrdilnico *dan* so jezikoslovci¹⁰ že vzporejali s slovenskim glagolom *onegaviti* oziroma z njegovimi narečnimi variantami. Ni bil naš namen razmejevati rabo obeh zaimenskih glagolov. Prikaz o rabi v babnepoljskem narečju (in v govorici Ravne Gore) kaže, da se obravnavani pojav ni besednovrstno osamosvojil in nima slabšalnega pomena, kakršnega dobiva glagol *onegaviti* v slovenskem knjižnem jeziku in v narečjih (npr. na Vipavskem).

3.1. Zanimivost in svojskost pojava je zaznala tudi tuja lingvistična literatura.¹¹ Pri raziskavah semantičnega ustroja jezika je znani teoretik U. Weinreich operiral z bogatim ilustrativnim gradivom in pritegnil v svojo analizo tako knjižne jezike kot narečja. S pomočjo logičnih operacij je U. Weinreich zasledoval splošne jezikovne zakonitosti (jezikovne univerzalije) v poimenovanju in označevanju dejanskosti oziroma sveta, ki nas obkroža. Verbalizirano pritrdilnico *dan*, ki jo poznajo narečja v Gorskem Kotaru, je kot predstavitveno gradivo navajal pri semiotični razčlenitvi govornega položaja, ki mu pripisuje tele deiktične znake:¹² a) govorec, b) naslovnik, c) čas (gramatični časi) in prostor (različni elementi, ki kažejo nanj), d) identičnost (neidentičnost določenega sporočila v odnosu do drugega), e) obviativnost govora itd. Podoba kaže, da U. Weinreich ni poznal pritrdilnice *dan* v vsej njeni pojavnosti. Nanjo ga je opozoril ugledni jugoslovanski jezikoslovec Pavle Ivič, ki je omenjeno izrazno sredstvo slišal sam, ko je popisoval govore kajkavske baze¹³ v Skradu, Fužinah, Gerovem in Čabru.

3.2. V Weinreichovi študiji je obravnavani jezikovni pojav predstavljen le kot pritrdilnica¹⁴ z glagolskimi končnicami. Upošteva je znakovne določilnice govornega položaja, bi ob ustreznem poznavanju verbalizirane pritrdilnice v narečjih Gorskega Kotara navajal U. Weinreich to izrazno sredstvo kot primer vsaj še na straneh, kjer je govor o »zaimenskosti pri glagolih«.¹⁵

Poleg pritrjevanja in gramatične osebe kaže gorskokotarska (in babnepoljska) pritrdilnica indeks zaimenskosti, in sicer zastopa glagolska dejanja v sedanosti in brezčasna dejanja. V njej se odražajo znaki gramatičnih časov; tročlensko vrsto pritrjevalnih oblik *dan*, *son* in *bu:an* gre upoštevati kot paradigmo zaimenskega (akcijskega) glagola v sedanjiku, pretekliku in prihodnjiku.

3.3. V luči semiotične stratifikacije bi bilo jezikovno sredstvo *dan* iz babnepoljskega govora v celoti določeno s temi značilnostmi: 1. os. ednine, pritrjevalnost, sedanjškost (ali brezčasnost) in akcijskost oziroma zaimenskost.

⁹ Mnenje informatorke Amalije Janež: »Tole (pritrdilnica) mi nekako fletno hodi.«

¹⁰ Fr. Ilešič, Demonstrativno-pronominalni glagoli, Južnoslov. filolog, knj. IV, Beograd 1924, str. 184.

¹¹ U. Weinreich, O semantičskoj strukturi jazyka, Novoe v lingvistike, Moskva 1970, str. 178.

¹² U. Weinreich, o. d. str. 177.

¹³ Pavle Ivič, Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske, Godišnjak Filoz. fakulteta u Novom Sadu, knj. VI, Novi Sad 1961, str. 191–212.

¹⁴ Pavle Ivič je bil med recenzenti Weinreichove študije. Ker se nanj sklicuje U. Weinreich, gre tu postaviti domnevo, da je ob pregledovanju zadnje redakcije Weinreichovega teksta vnesel vanj podatke o gorskokotarski pritrdilnici. Doslej se namreč ni posrečilo najti članek, v katerem bi srbski lingvist posebej obdelal distribucijo tega pojava.

¹⁵ U. Weinreich, o. d. str. 181.